



**Aleksandra Gačič, Gregor Jenuš,
Znameniti Velenjčan
Karel Verstovšek (1871–1923),
zaslužni slovenski politik:
politična biografija:
ob 145. obletnici rojstva.**

Velenje: Ustanova Velenjska knjižna
fundacija, 2016 – (Fundacijska zbirka
Velenjana), 174 strani, ilustr.

Dr. Karel Verstovšek se je s prizadevnim opravljanjem svojih funkcij poslanca deželnega in državnega zbora, predsednika Narodnega sveta za Štajersko ter poverjenika –»ministra« za prosveto in kulturo v Narodni vladi SHS v Ljubljani in Deželni vladi za Slovenijo pomembno uveljavil v slovenskem in posebej v

štajerskem političnem življenju v prvih dveh desetletjih 20. stoletja. Mestna občina Velenje je svojemu rojaku ob 145. obletnici rojstva s postavitvijo spomenika in izdajo monografije izrazila spoštovanje in priznanje za vse njegove velike zasluge v prizadevanjih za uresničevanje slovenskih narodnostnih pravic ob koncu habsburške monarhije in za utrjevanje slovenske nacionalne identitete na prosvetno-kulturnem področju v začetnem obdobju jugoslovanske države.

Ob tem naj se spomnimo, da si je za objektivno ovrednotenje Verstovškove bogate dejavnosti in za njeno ustrezno počastitev prvi prizadeval prof. dr. Milan Ževart. Kot predsednik Šaleškega muzejskega in zgodovinskega društva je leta 1995 v Velenju organiziral simpozij o znamenitem rojaku, da bi na njem posebej osvetlili njegovo pomembno vlogo v prevratnem času. Za prikaz Verstovškovega delovanja kot vladnega poverjenika je za sodelovanje pridobil uveljavljenega raziskovalca slovenske kulturne zgodovine v prvi Jugoslaviji, dr. Ervina Dolenca z Inštituta za novejšo zgodovino, in avtorja tega prispevka s Filozofske fakultete v Ljubljani, z željo, da bi s proučevanjem arhivskih fondov poprevratnih slovenskih vlad v Arhivu Republike Slovenije in gradiva v Zgodovinskem arhivu in muzeju Univerze v Ljubljani še z novimi viri osvetlila njegova prizadevanja za slovenizacijo in napredek vseh vrst šolstva, posebej tudi za ustanovitev slovenske univerze.

Ževart je kot uvodni referent poglobljeno pozornost posvetil opisu pomembne Verstovškove vloge v deklaracijskem gibanju in pri vodenju Narodnega sveta (NS) za Štajersko. Ob upravičenosti velike pozornosti, ki sta jo zgodovinopisje in slovenska javnost namenila generalu Rudolfu Maistru za njegove zgodovinske zasluge, je poudaril, da ni pravično, ker je Verstovšek ostal pozabljen. Ugotovil je, da mu tudi

zgodovinopisje ni bilo vedno naklonjeno. Dodal je, da tudi v Verstovškovem rojstnem kraju nič ne spominja nanj. Ževart si je tudi kot ravnatelj Muzeja narodne osvoboditve Maribor prizadeval za vsestransko osvetlitev razmer na slovenskem Štajerskem po prevratu, za zbiranje ustrezne dokumentacije in muzealij pa je zadolžil kustosa Lojzeta Peniča, ki je že leta 1959 začel z diplomsko nalogo raziskovati to problematiko. Na razstavah v tem muzeju je tudi Verstovšek dobil svojim zaslugam primerno mesto. Ževart je kot član uredništva Časopisa za zgodovino in narodopisje poskrbel, da so bili v njem objavljeni vsi trije referati z velenjskega simpozija (1995, št. 2).

Leta 2016 se mu je Mestna občina Velenje oddolžila ne le s spomenikom, ki je delo priznanega prof. na ALU, akademskega kiparja Jurija Smoleta, temveč tudi s politično monografijo mladih raziskovalcev, dr. Aleksandre Gačič in dr. Gregorja Jenuša, s katero je Ustanova Velenjska knjižna fundacija začela izdajati novo zbirko Velenjana. Avtorja sta prav tako kot Ževart uvodoma ugotovila, da Verstovšek »kljub nedvomno pomembnim dejanjem, ki jih je opravil« (str. 6), ni dobil zasluženega priznanja. Ostal je v senci oseb, ki so znale uveljaviti svoje zasluge, medtem ko on o svoji vlogi v poprevratnih dogodkih na Štajerskem zaradi prezgodnje smrti ni napisal spominov.

Avtorja sta Verstovškovo politično pot prikazala v okviru vsakokratnih družbeno-političnih razmer, ki so vplivale na različna težišča njegove dejavnosti. Glede na to sta monografijo po kronološko-tematskih kriterijih razdelila na deset poglavij. V uvodnem poglavju so podatki o Verstovškovem šolanju in službovanju. Bil je sin usnarja in velenjskega župana. Po končani osnovni šoli v Velenju je nadaljeval šolanje na celjski gimnaziji. Po diplomi iz klasične filologije je leta 1897 nastopil službo gimnazijskega profesorja v Celju, od leta 1898 pa je bil zaposlen na klasični gimnaziji v Mariboru. Na graški univerzi je leta 1903 tudi doktoriral. Avtorja sta posebno pozornost posvetila osvetlitvi zaostrenih nacionalnopolitičnih razmer na Spodnjem Štajerskem, povezanih s krepitvijo ponemčevalnih procesov in s slovenskim narodnim prebujenjem, ki so v mladih letih vplivale na Verstovškovo narodno zavednost in opredelitev za katoliški konservativni tabor.

Na Verstovškovi politični poti od začetka 20. stoletja do prve svetovne vojne je bilo zlasti pomembno njegovo sodelovanje pri oblikovanju štajerske stranke katoliškega političnega tabora Slovenske kmečke zveze leta 1907 po koncu slogaštva. Avtorja sta podrobneje prikazala Verstovškove prepričljive zmage nad liberalnimi protikandidati na volitvah za štajerski deželni zbor leta 1909, na državnozbornih nadomestnih volitvah leta 1910 in na rednih volitvah naslednje leto, po katerih se začena tudi njegovo desetletno poklicno politično delovanje. Kot poslanec je zastopal tri sodne okraje, tudi šoštanjskega, in je bil tako v tej funkciji povezan tudi z rojstnim Velenjem.

Verstovškovo politično delovanje pri opravljanju poslanskih nalog sta podrobneje spremljala zlasti štajerska katoliška politična časnika *Stráža* in *Slovenski gospodar*. V štajerskem deželnem zboru v Gradcu, vanj je bil ponovno izvoljen tudi leta 1913, in v državnem zboru na Dunaju se je boril za priznanje slovenskih narodnostnih pravic, kot šolnik zlasti na izobraževalnem področju, posebej pa tudi za uveljavitev

slovenskega jezika v javni upravi. V državnem zboru je Verstovšek v zadnjih predvojnih letih posebno pozornost posvetil udejanjanju pravic do uporabe slovenskega jezika v uradnem poslovanju. Ostro je napadel ministra za pravosodje zaradi zamenjav slovenskega uradništva z nemškim, kar je ilustriral tudi s primerom sodišča v Šoštanju. V razpravah je grajal postopanje Nemcev in Madžarov proti Slovencem in Hrvatom ter poudaril, da bi morala država Jugoslovanom podeliti ustrezno zakonodajno in administrativno samostojnost. Ta prikaz Verstovškovih odločnih prizadevanj sta avtorja sklenila z obširnimi opisom vojnega absolutizma po izbruhu vojne, med ukrepi pa je bilo hkrati z mobilizacijo julija 1914 – »po Najvišjem nalogu« – do maja 1917 prekinjeno tudi zasedanje državnega zbora.

V poglavju Slovani in notranji spori v katoliškem taboru sta avtorja opisala proces krepitev jugoslovanskega gibanja in dogajanje v katoliškem političnem taboru po združitvi pokrajinskih katoliških političnih organizacij v Vseslovensko oz. Slovensko ljudsko stranko (SLS) leta 1909. Verstovšek je v njej krepil svojo vlogo, v državnem zboru pa je bil dejaven član Hrvaško-slovenskega kluba. Pred obnovitvijo dejavnosti državnega zbora maja 1917 je bil odločen privrženec dr. Antona Korošca in nasprotnik politike dr. Ivana Šuštaršiča. Sodeloval je pri oblikovanju Jugoslovanskega kluba in Majniške deklaracije, posebej pomembno vlogo pa je imel v deklaracijskem gibanju. Kot predstavnik Jugoslovanskega kluba je organiziral več shodov v podporo udejanjanju Majniške deklaracije, marca 1918 množičnega s 1500 udeleženci tudi v Velenju. V državnem zboru je na julijski seji v govoru, ki ga je začel v slovenskem jeziku, ostro protestiral proti oblastnim ukrepom za zatrtje deklaracijskega gibanja.

Verstovšek je avgusta 1918 postal član Narodnega sveta za slovenske dežele kot osrednjega političnega telesa v prizadevanjih za narodno samoodločbo in ustanovitev jugoslovanske države. Toda še pomembnejša je bila nato njegova izvolitev za predsednika Narodnega sveta za Štajersko, ki je imel glede na zaostrene slovensko-nemške odnose med vsemi pokrajinskimi odseki posebno zahtevne naloge pri uveljavitvi slovenske narodne osvoboditve. Nadaljnja potrditev Verstovškove pomembne vloge v SLS pa je bila njegova postavitve za poverjenika za uk in bogočastje oz. za področje šolstva in kulture v Narodni vladi SHS v Ljubljani, do katere je prišlo 31. oktobra 1918.

Avtorja sta podrobneje osvetlila dogajanje v Mariboru v prizadevanjih za uveljavitev slovenske oblasti v njem, posebej vlogo generala Maistra na vojaškem področju in NS za Štajersko pod Verstovškovim predsedstvom kot civilne oblasti. Ob tem sta poudarila, da je Maister z nekaterimi ukrepi »povzročil preglavice« Narodni vladi in štajerskemu NS, ocenila pa tudi, da je ljubljanska vlada »s svojimi odločitvami marsikdaj zamujala« (str. 103). Ustrezno bi bilo poudariti tudi nekatere druge ukrepe NS, ki so bili pomembni za uveljavitev njegove oblasti na celotnem Spodnjem Štajerskem, posebej imenovanje slovenskih okrajnih glavarjev. Verstovšek je bil v prevratnem času razpet med visokima funkcijama v Mariboru in Ljubljani. Tako se je moral edini od treh podpisnikov Maistrovega imenovanja za generala le on zagovarjati v Ljubljani, kjer se vlada ni strinjala z nekaterimi odločitvami štajerskega

NS, posebej ne s povišanjem Maistra v generala, ki je bilo nujno za prevzem vojaške oblasti v Mariboru.

Delovanje Verstovška kot najvišjega vladnega funkcionarja za prosvetno-kulturno področje sta avtorja predstavila v dveh poglavjih. Poglavje Deavstrizacija nemškega šolstva in Verstovškova prizadevanja za vzpostavitev slovenske šolske zakonodaje sta začela s prikazom njegovega predvojnega delovanja v štajerskem deželnem zboru za tako spremembo šolskega sistema, ki bi koristila slovenskim izobraževalnim interesom. S svojimi predlogi je naletel na odločen odpor nemških poslancev, ki so bili ogorčeni tudi zaradi nekaterih njegovih slovenskih govorov v deželnem zboru, nasprotovali pa so jim tudi slovenski deželnozborski poslanci in učitelji iz liberalnega tabora, ker da želi udejanjiti katoliške interese v šolstvu.

Po prevratu so bile razmere v šolstvu tako pereče in pomembne, da je moral Verstovšek sredi novembra 1918 prepustiti vodenje NS za Štajersko namestniku, sam pa v Ljubljani kot poverjenik takoj ukrepati za slovenizacijo šolstva in novo zakonodajo za ureditev vseh vrst šol. Za radikalne ukrepe je naletel na nasprotja tudi med mnogimi vladnimi poverjeniki, vendar mu je uspelo doseči sprejetje takšne uredbe, da se je lahko lotil »preustrojitve« šolstva, zlasti pri kadrovskih zadevah pa je moral krmariti med liberalnimi in katoliškimi učiteljskimi društvi. Narodni svet je posebej pozdravil Verstovškovo učinkovito ukrepanje za slovenizacijo šolstva na Štajerskem. Verstovšek se je po oblikovanju kompetenčno omejene Deželne vlade za Slovenijo, ki je sledila kmalu po prvodecembrskem nastanku Kraljevine SHS, vse do konca svojega sodelovanja v njej (decembra 1920) uspešno upiral vmešavanju ministra za prosveto v šolstvo v Sloveniji in je na tem področju ohranil slovensko avtonomijo.

Zato ga je liberalni politični tabor ostro napadel in kmalu po koncu svojega mandata je na njegove očitke, da je bil »nesreča« za šolstvo na Slovenskem, argumentirano odgovoril v obsežnem članku v *Slovencu* (januarja 1921). Ta podrobno, s številnimi podatki prikazuje Verstovškovo izjemno uspešno delo pri poslovenjenju in velikem napredku osnovnih in strokovnih šol ter gimnazij v obdobju 1918–1920. Verstovškove velike zasluge za razširitev mreže in izgradnjo slovenskega šolstva bi bilo v monografiji koristno osvetliti še z nekaj podatki. Avtorja sta v poglavju o prizadevanjih za ustanovitev slovenske univerze leta 1919 zlasti s pomočjo obsežne literature in časnikov podrobno osvetlila izjemno pomembno vlogo poverjenika Verstovška, ki si je zato upravičeno zaslužil, da ga imenujejo njen »politični oče«.

Monografijo sta sklenila s podatki o Verstovškovi vrnitvi na klasično gimnazijo in izvolitvi v mariborski občinski svet leta 1921. S pomočjo časopisja in arhivov sta osvetlila zaslužen pozornost, ki mu jo je slovenska javnost posvetila ob smrti; star je bil komaj 52 let. Navedla sta tudi podatek, da je bil zaradi zaslug častni član desetih štajerskih občin, tudi mariborske in velenjske.

Monografijo zaključuje obsežen seznam virov in literature. Avtorja sta uporabila fonde in zbirke iz Pokrajinskega arhiva Maribor in Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu ter 11 slovenskih in nemških časnikov. Številna zgodovinska dela sta

uporabila posebej za prikaz nacionalnopolitičnih razmer na Spodnjem Štajerskem. Bogato dokumentiranost monografije kaže znanstveno-kritični aparat, ki obsega 435 opomb, dragoceno pa je tudi v njej objavljeno fotografsko in dokumentarno gradivo.

V zadnjih dveh letih sta izšli monografiji o Verstovšku in podpredsedniku štajerskega NS Rosini. Leta 2017 je publicist, novinar in raziskovalec Matjaž Brojan napisal knjigo *Dr. Franjo Rosina, pravi rodoljub: zgodba o pokončnem Slovincu, odločnem odvetniku in Maistrovi desni roki* (144 strani), za katero je bila pobudnica in izdajateljica Zveza društev general Maister. Avtor je uporabil številne vire in literaturo, posebej dragoceno gradivo in pričevanja pa sta mu posredovala vnuk in vnukinja.

Tako smo dobili monografije o vseh ključnih osebnostih zgodovinskega dogajanja na Spodnjem Štajerskem v boju za severno mejo in posebej za Maribor. O generalu Rudolfu Maistru je dr. Bruno Hartman izdal dve monografiji, leta 1989 v zbirki *Znameniti Slovenci* (216 strani) in leta 1998 pod naslovom *Rudolf Maister – general in pesnik* pri Državni založbi (132 strani). Ob tem ugotavljamo, da se te monografije v metodološkem pogledu in tudi glede nekaterih vsebinskih poudarkov razlikujejo. Za Verstovškovo monografijo sta značilni bogata dokumentiranost in mestoma zelo podroben opis splošnih razmer na Spodnjem Štajerskem ter v katoliškem taboru. Hartman je osvetlil Maistra tudi kot pesnika in se posvetil drugim oblikam njegove kulturne dejavnosti. V prvi monografiji je navedel uporabljeno literaturo, v drugi pa je ob ocenah Maistrovih zaslug v nekaterih zgodovinopisnih delih poudaril, da je za objektivni prikaz njegovega delovanja uporabil tudi gradivo iz dunajskih in beograjskih arhivov. Brojan je navedel vire in literaturo pri dobesednih citatih, Rosino pa je osvetlil tudi kot odvetnika. Tudi Hartman in Brojan sta svoja dela bogato ilustrirala. V zgodovinopisni in spominski literaturi so tudi nekateri različni podatki o zaslugah posameznikov. Ževart je na omenjenem simpoziju poudaril, da to vprašanje »le ni preveč pomembno. Pomembni so celota dogajanj in njeni rezultati« (ČZN, 1995, št. 2, str. 272), ti pa so bili na Štajerskem pri oblikovanju severne meje za Slovence ugodni, k čemur so pomembno prispevale vse osebnosti, prikazane v navedenih biografijah.

Miroslav Stiplovšek